DR. KÓS KÁROLY

A romániai magyarság néprajzáról

Az erdélyi és környező vidékek magyar néprajzi tájainak és falucsoportjainak – sajátos földrajzi-etnikai helyzetükből (változatos domborzat, román és más lakosságú települések között-mellett élés), tagoltságukból eredően – egyik közös, feltűnő sajátossága a hagyományőrzés, a másik meg a változatosság, a helyi színek sokasága. Ezzel magyarázható, hogy e tájakat néprajzkutatásunk kezdettől, több mint egy évszázada, megkülönböztetett figyelemmel tanulmányozza. A néphagyományok olyan jeles kutatói, mint Kőváry László, Orbán Balázs, Kriza János, Huszka József, Herrmann Antal, Jankó János, Szinte Gábor, Lázár István, Györffy István, Viski Károly, Szendrey Zsigmond vagy Bartók Béla munkássága mind innen indult ki vagy éppen végig e tájakra összpontosult.

E kutatói hagyományok folytatásán fáradoztak a két világháború között különböző alapfoglalkozásuk mellett néprajzi gyűjtést is vállaló olyan szakemberek, mint Kelemen Lajos, Orosz Endre, Roska Márton, Haáz Rezső, Vámszer Géza, Szabó T. Attila, Debreczeni László és mások. Eme átmeneti helyzettel szemben, a romániai magyar néprajzkutatás térbeli és tartalmi kiegészülése, nemzetiségi kultúránk gazdagodása és önismeretünk tisztulása szempontjából egyaránt jelentős változás, hogy a szocialista Románia több tudományos intézeténél, múzeumánál magyar etnográfusok munkája is biztosított, kiadóink, folyóirataink és lapjaink pedig egyre inkább lehetővé teszik a kutatási eredmények publikálását. Okkal látjuk ebben nemzetiségi hagyományaink és népi műveltségünk sajátosságai tanulmányozásának magas, állampolitikai értékelését. Így aztán, az előző nemzedékek munkássága mellett, jelentős részben épp ez utóbbi évtizedek kutatási eredményeire támaszkodik e kísérletünk is: a romániai magyarság néprajzának vázlatos áttekintése.

Áttekintésünk csonka és sok tekintetben értelmetlen volna a romániai magyar etnikum és népi kultúra előzetes földrajzi-etnikai betájolása nélkül. Egyetlen nép, néprész, nemzetiség

sem él elszigetelten, és így néprajzi sajátosságaik sem érthetők meg az etnikai környezet ismerete nélkül. A romániai magyar nemzetiség néprajzát eleve meghatározza, hogy az általa lakott falvakat, tájakat mindenfelé kiterjedt román vidékek veszik körül, s mi több, a tájak, falucsoportok és települések nagy többségében a magyar lakosság hosszú századok óta együtt él a románsággal, többfelé pedig még más – német, szerb stb. – ajkú lakosokkal is.

A romániai magyar nemzetiség népi kultúrája tanulmányozójának főleg helyi (táji) vonások esetében számolnia kell mindenekelőtt az olyan román néprajzi vidékek hatásával, mint például a Keleti-Kárpátok vidékén Bukovina vagy Vrancea, a Déli-Kárpátok vidékén Munténia és Olténia hegyaljai tájai, illetve Krassó-Szörény, Hátszeg és Szeben vidéke, az Erdőhátság és Fogarasföld, északabbra Görgény, Naszód és Lápos vidéke, Máramaros, nyugati irányban pedig a Bükk és Bihar, a Mócföld vagy Zaránd. E legjelentősebb román néprajzi tájak különféle néprajzi sajátosságairól a szakirodalom összehasonlító kutatásra alkalmas értékes adatokkal rendelkezik. Egyes magyar lakosságú falucsoportok népi kultúrájára megfigyelhető módon hatással volt olyan román és szász lakosságú vidékek közelsége is, mint például a Nagy-Küküllő és Beszterce vidéke vagy a Barcaság. A román és magyar, valamint helyenként még csatlakozó német és más ajkú lakosság együttes néprajzi tájainak tekinthető az erdélyi Mezőség, a nyugati Bánság telepes vidékei és több más falucsoport.

A különböző adottságú és nemzetiségű vidékek, tájak, falucsoportok és falvak sajátos termékeinek rendszeres cseréje, amiben a vidéki városoknak oly fontos szerepe volt, kulturális cserével is együttjárt, és előmozdította a parasztság sorsközösségének tudatosulását, nemzetiségre való tekintet nélkül. E sok szálú kapcsolat és a mindennapos gyakorlatban jelentkező békés és termékeny együttélés eredményezte interetnikus kölcsönhatások kutatása kétségkívül egyik – alapos felkészülést és többoldalú vizsgálatot igénylő – fontos feladata hazai néprajzkutatásunknak. Mivel pedig a tudományos kölcsönhatásvizsgálat egyik előfeltétele a kulturális javak cseréjében részt vevő etnikumok sajátos néprajzi vonásainak, elemeinek minél alaposabb ismerete, a hazai magyar néprajzkutatás e vonatkozásban is komoly kötelességet teljesít a magyar nemzetiség és egyes csoportjai néprajzi ismertetésével.

A romániai magyar nemzetiséget az említett kiterjedt román lakosságú vidékek közti osztottsága, továbbá a hegyek által elkülönített völgyi megtelepülése, végül pedig a térben változó földrajzi és történeti adottságok révén népi műveltségének változatos táji tagoltsága jellemzi. A továbbiakban szóba kerülő jelenségek térbeli elhelyezése érdekében is vázlatos áttekintést kell adnunk hazai néprajzi tájainkról.

A pusztai nagyállattartó és halász-vadász magyarság itteni megtelepülésekor is a korábbi életmód folytatására alkalmas területeket kereste: az alföldi térségeket, a széles folyóvölgyeket, majd a vizek mentén fölfelé haladva a hegyek közti medencéket, egészen a zárt (bükk- és fenyő) erdők határáig. Így alakultak ki 1. a Meszestől-Királyhágótól nyugatra fekvő alföld-peremi „részek“ (Partium) falucsoportjai (Szatmárvidék, Krasznaköz, Rét, Érmellék, Szilágyság, a Sebes- és Fekete-Körös völgye, a szalontai Sárrét, a török pusztítás után újraépült bánsági falvak csoportja, a Nagybánya vidéki bányásztelepek stb.); 2. az erdélyi „vármegyei“ volt jobbágyfalvak csoportjai (a Nagy-Szamos, Borsa, Alsó-Maros, Felső-Maros és Kis-Küküllő mente, Kalotaszeg, Mezőség, Hétfalu, a kiváltságos Aranyosszék stb.); 3. a határőr székelység szintén medencék és völgyek szerint alakult „székei“ (Udvarhely-, Maros-, Háromszék, Csík) és kisebb körzetei (Erdővidék, Sóvidék, Gyergyó, Kászon stb.), valamint 4. a jobbára innen kirajzott „csángó“ településcsoportok (a Gyimes, Tatros és Szeret mentén). Sok eredeti vonást mutatnak egyes elszigetelt, sajátos foglalkozású vagy egykori kiváltságos települések (pl. Torockó, Szék, Kolozs, Magyarlápos, Zselyk, Oltszakadát, Nagymoha, Halmágy stb.). Néprajzi tájaink nevei utalnak a jelzett falucsoportok sajátos fekvésére, alakulásuk feltételeire, s így – közvetve – a lakosság hagyományos életmódjára, amely aztán népi kultúráját is meghatározza.

A magyarság ősi foglalkozásai közül a halászat hagyományos módjairól Erdélyben máris csak néhány idős ember emlékezik. A múlt században még jelentős volt a mezőségi tavak és érmelléki morotvák vejszés (nádterelőfalas) és gyalmos (kerítőhálós) halászata, a nagy folyókon (Szamos, Maros, Szeret) pedig az öreghálóval és emelőhálóval való halászat. A Feketeügyön és Nyárádon nevezetes volt a szigonyos halászat. A

Székelyföldön a magyarságnál is gyakori volt a hegyi patakokban a kőcégés-bocskorvarsás halászat. A népi vadászat utolsó területe a Keleti-Kárpátok erdős vidéke volt, ahol a csíkiak rendszeresen alkalmazták a csapófához kötött hurkot őzre és szarvasra, a farkasvermet és rókacsapdát stb. Erdős vidékeken máig ismeretes a nyestfogás legősibb formája (zúzócsapdával).

Az ősi táplálékgyűjtögetés nyomaival főleg a gyermekcsemegék kapcsán és némely egykori ínségeledel-leírások közt találkozunk. Valamikor nagy becsben állott a bükk- és tölgymakk, a tátorján, bürökgyökér és földimogyoró, a martilapu, sokféle gomba, a galagonya és kökény, a most is gyűjtögetett lekvárnak való málna, szamóca, csipkebogyó, som és makracseresznye, az ecetnek való vadalma és pálinkába való vackor mellett. A falusi öregasszonyok növényismerete kiterjed a sokféle gyógynövényre is. Ezek gyűjtése, tárolása és házi alkalmazása ugyancsak a népi tapasztalati tudás fontos része.

Az erdélyi méhvadászat több formáját is gyakorolták Csíkban, Kászonban s a Tatros mentén, a házi méhészkedés pedig – a cukorgyártás előtti századokban – főleg a Marosmente, Mezőség és Szatmárvidék egyes falvaiban volt jelentős foglalatossága az öregeknek, sajátos helyi formákkal (kerített méhes, méhnyaraltatás, méhészregulák).

A megtelepülő magyarság fő foglalkozása, a nagyállattartás sok eredeti vonását tartotta meg szinte napjainkig. A közelmúltig általános volt a keleti eredetű magyar szarvasmarha nagyszarvú és fehér erdélyi fajtájának tenyésztése, amelyet főleg vonójószágként és húsáért tartottak, kihizlalva pedig vásárokon jó pénzért eladtak városi kereskedőknek. Különösen a Székelyföldön és a Fekete-Körös völgyében – a környék havasain – volt nagyméretű a félszilaj marha- és lótenyésztés. Az igénytelen bivaly terjedése – a Balkán felől – a magyar parasztság között alig száz éve kezdődött, a nemesi háztáji gazdaságok példáján, ahol főleg a tejért tartották. Legtöbb bivaly Kalotaszegen és Mezőségen van, de terjed a Szilágyság–Szatmárvidék irányában is. Általános volt, hogy közös turmában minden magyar földműves is tartott 5–10 juhot. Sűrű településű vidékek kisebb határú földműves falvaiban a juh hasznát nem annyira a tej és a gyapjú, mint inkább a trágya jelentette. E falvakban régi szokás szerint a közös nyáj

az ugarnak hagyott határrészen (nyomás) legelt, s ott minden gazdának annyi napot trágyázta a földjét, ahány juha volt a közösben.

A magyar földműves legfőbb gabonája itt is a búza maradt, bár havasalji falvakban inkább rozzsal vegyesen (kétszeres) termesztették. A ló-, disznó- és majorság-takarmánynak tenyésztett árpa, alakor és zab, valamint a XVII. század óta a köles helyett fokozatosan meghonosodó törökbúza (kukorica) kisebb jelentőségű volt.

Szőlőművelést és bortermelést a magyarság főleg a Kis-Küküllő mentén, Enyed vidékén, Aranyosszéken, a Szilágyságban és az Érmelléken folytatott. A szőlő jellegzetes erdélyi művelési formája az ún. karikás művelés. Az Érmellék népi pincészetének nevezetessége volt az ürmös bor. A falvakon folyó kerti és szőlőhegybeli gyümölcsösökben századok során a magnemes és oltott alma, körte és szilva helyi fajtáit termesztették, a Nyárádmentén, Aranyosszéken, valamint Arad környéke számos falujában hosszú nemzedékek óta zöldségkertészet is folyik.

A földművelés legfőbb eszközeként az erdélyi magyarság a lapályra való eredeti magyar ekeforma helyett – a román és szász lakossággal együtt – már a középkorban áttért az oldalas helyekre alkalmasabb négyrészes váltóeke használatára. Ehhez az ekevasat századokon át a torockói hidraulikus verőkben gyártották. Szatmár, Bihar és Arad alföldi falvaiban a gabonaszemet lóval tapostatva (nyomtatással) nyerték, Erdélyben viszont a féltett gabonát a magyarság is kézi cséppel verte ki, tágas csűrökben. A kicsépelt gabonát a Szamos vagy Maros partján kikötött hajómalmokban, másutt a vizek fölé épült alulcsapós malmokban vagy felülcsapós patakmalmokban, Bihar és Szatmár alföldi falvaiban meg lóval tapodtatott szárazmalmokban vagy a (XVIII. század óta) szélmalmokban őröltették.

Néhány újabb, XIX. századi szétszórt hegyi irtványtelepülés kivételével (Gyimes, Tölgyes) a magyarlakta falvak többnyire mint első letelepedő családok és leszármazottaik, illetve nemzetségek települései alakultak, körben a közös művelhető területtel. Az eredeti közbirtoklást a jobbágytelepítések és nemesi birtokfoglalások sokfelé összekuszálták, de az egységes völgyi szállásokon a falu erdeje, legelője s többféle kaszálója is a legutóbbi időkig maradt közösben. A szántókat

már régóta feloszlatták a családok közt, bár a művelés módjának (határhasználat, munkakezdő és -végző határnapok) meghatározása s a háromfordulós rendszerben harmadévenként ugarba (nyomás alá) kerülő szántók fölött, a közös nyájak legeltetése céljából, végig a község rendelkezett, és csak a másik harmadon termeszthetett ki-ki búzát, a harmadik harmadon meg tavasziakat (zab, kukorica, burgonya). A tavaszi vetések után „pihenni" hagyott ugart a közös csordák trágyázták a következő évi őszi búzavetés alá.

Az erdélyi magyarságnál, egyrészt a kevés és gyenge termőföld, másrészt az egy-egy falu határán belül is változatos természeti adottságok folytán jellegzetes a sokoldalú háziipar és az ennek fejlett formáját hivatásszerűen űző „ezermesterség". Ugyanakkor nagyszámú az egy-egy iparágban szakosodott mesterségi központ, egész iparos falu is. Ezek kialakulása – a lakosok ráutaltsága, valamely nyersanyag bősége s más adottságok mellett – szoros kapcsolatban áll a falusi lakosság korlátolt anyagi lehetősége ellenére is fejlett igényeivel, amelyek kielégítésénél a drága városi iparosokkal szemben előnyben részesültek az olcsóbb és a helyi szükségleteket és ízlést jobban ismerő népi mesterek: így aztán, a városi iparoscéheket nem számítva, a magyar lakosságú falvak minden harmadika egyben mesterségi centrum is, hol több család, néha meg majd az egész falu a népi ipar valamely ágát gyakorolja. Nevezetes központjai voltak századok óta az olyan mesterségeknek, mint az ácsmesterség, zsindelymetszés, szénégetés, hamuzsírkészítés, gyékényesség, vászon-, posztó- és pokrócszövés, gubakészítés, szűrszabás, csipkeverés, tímárság, csizmadiaság, szűcsmesterség, fazekasság, csempekészítés, cserépgyártás, mészégetés, kőfaragás, bányászat, vasművesség és így tovább. Ezeken kívül olyan más foglalkozásoknak is voltak falusi központjaik, mint pl. a szekeresség, tutajozás, marhakereskedés, szilvaízfőzés, gyümölcsaszalás és több más. Az egyes falusi központok vásárló körzete gyakran (gondolunk itt pl. a fazekas, gyékényes vagy csebres falvakra) távoli megyékre is kiterjedt. A népi iparos-árus főleg arra ment, hogy portékáját az otthon szűkös kenyérgabonára cserélje be. Meg kell emlékeznünk itt a régi vásároknak a népi árucserében, valamint a környező falvak, vidékek és szomszédos népek földműves tapasztalatai, szokásai és szellemi javai kicserélő-

désében is betöltött fontos szerepéről. A városok, mezővárosok és kisebb vásárhelyek e funkcióik révén az Erdélyben együtt élő románok, magyarok, németek sokoldalú kapcsolatát is szolgálták.

A magyar lakosságú falvak általában völgyi települések, sík területeken a vízzel párhuzamos főutakkal és innen kiágazva a térszíni formákhoz, a határhasználat érdekeihez és a lakosság társadalmi szerkezetéhez alkalmazkodó zegzugos utcahálózattal. A falu központja a templom előtti kis piac, a régi (egyházi) iskolával, a papi és tanítói lakással, a községi kovácsműhellyel, a községi fogadóval, középen az itatóváyús közkúttal. Sokfelé (pl. a Székelyföldön és a Szeret mentén) jellegzetesek a rendes falusi utcákból jobbra-balra kiágazó „családi“ „nemzetségi“ zsákutcák, amelyeket az egykori hatalmas családi telek örökösök közti felaprózódásakor hagytak meg közös bejáróul. Gyakori, hogy a falut (pl. Telegd, Zsombor, Kolozs, Gyalu, Jenőfalva, Szováta, Medgyesfalva stb.), egyes falurészeket (pl. a marosszéki Kibéden a Jenő-, Medgyes-, Örke-, Ábrám-nem után) vagy egyes utcákat, zsákutcákat máig az alapító nemzetségekről nevezik. A Csíkban általános tízesekben való települése az egykori határőrszervezettel volt kapcsolatos.

A falusi telken a korábbi beosztást, mikor is a ház a bő-telek belsejében állott, szemben a kapuval, s az előtte levő udvarrészen karámban s pajtában tartott jószágra nézett, a telkek osztódásával s a mezőgazdaság átalakulásával az utóbbi századokban fokozatosan felváltotta az újabb elrendezés. Eszerint a ház az elég keskeny udvar északi vagy nyugati oldalán helyezkedik el úgy, hogy szobás végét csak kis virágoskert választja el az utcától, s az udvart hátul az utcával párhuzamosan álló csűr zárja el a kerti résztől. Száz éve elterjedt az olyan hatalmas csűr, amely egyben istálló, cséplőhely, szekérszín, széna- és gabonatartó, s gyakran a disznóólat és tyúkketrecet is ide ragasztották. Olyan telket, amelyen minden funkcióra külön épület van, már inkább csak a Mezőségen találunk: itt többféle külön pajtát, hangárszerű, jármas szerkezetű cséplőcsűrt, gabonást, vontatható talpas disznóólat, sövény tyúkketrecet, kukoricagórét és más építményeket látunk elszórva az udvaron. A félszilaj állattartók régi kétudvaros (ház előtti udvar, pajta előtti akol) telekformája meg éppen csak egyes

elszigetelt vidékeken (pl. a Lápos és Bákó vidékén) maradt meg.

A legrégibb és kéznél levő épületanyag Erdélyben a fa. A tölgyövezetbe eső falvakban általános volt a paticsfal (a tölgyfaágasok, sasok közeit vesszővel kertelték, majd tapasztották) és ritkább a nehezen faragható tölgyfagerenda-fal (Erdővidék, Kalotaszeg, Szilágyság, Szatmár régi „módos“ házai). Havasalji falvakban (Gyergyó, Csík, Kászon, Felső-Háromszék stb.) azonban jellegzetes volt a fenyőboronákból összerótt falrakás. A kevés erdejétől (a juhászat és földművelés érdekében) korán megfosztott alföldi és mezőségi falvakon a tapodott föld- vagy vályogfal, másfelé meg a kőépítkezés alig egy-kétszáz éves, a tégla pedig még újabb építőanyag. A hagyományos csüngőereszes fedélszerkezetre tavak s rétségek közelében nádzsúp, másutt pedig teregetett szalmafödém került, mígnem száz év óta egyre inkább a zsindelyt, újabban meg a cserepet alkalmazzák.

Az eredetileg egysejtű ház a rövidebb oldalon hozzátoldott fedélrész alatt kapott belépő helyiséget (eresz, árnyék, pitvar), amelynek belső fele – miután ide került a házbeli sütőkemence – füstházzá, konyhává alakult, s utóbb többfelé is tagozódott (Bákó környékén, Székelyföldön, Vajdahunyad környékén, itt-ott Kalotaszegen és Szilágyságban). Azonban ennél elterjedtebb lett (alföldi és városi hatásra) az a házbeosztás, melynél a pitvar nem osztódott el keresztben, hanem az új lakóhelyiség (kisház) azon túl toldódott.

A telek (élet, jószág) kerítése az utca felé fonott, sövény-, vízszintes deszka- vagy kőkerítés volt, Szatmárban sorompós, másfelé egy-, majd kétszárnyú szekérkapuval, mellette az ajtószerű kiskapuval. E kapuk ékességei az ősi napkorong és életfa motívumokkal faragott kapubálványok. Az egykori boltozásos kő városkapuk és nemesi porták faszerkezetre áttett művészi megoldásai egyes cinteremkapuk és nagyobb székely telkek galambdúcos kapui. Míg a kőtemplomokat csak ritkán építették falusi mesterek, az erkélyes és négy fiatornyos fa haranglábak és toronysisakok már parasztácsok munkái. A népi magaszépítészetet dicséri, hogy a mezőcsávási harangláb 1570, a magyarsárosi pedig 1600 óta áll.

A romániai magyar népi építészetnek sajátos belépítészeti megoldásaival is találkozunk. Ilyen például számos falusi protestáns templom XVI–XVIII. századi eredetű és jobbára népi

bútorfestő asztalosok által készített, reneszánsz virágdíszes, kazettás mennyezete, karzata és egyéb bútorzata. Ennek hatására kerültek aztán a földműves otthonokba is a festett deszkabútorok (láda, kanapé, kancsófogas, tálas stb.), amelyek a XVIII–XIX. század folyamán felváltották a korábbi keményfa bútorokat (szuszék, téka, hosszúszék, kamarásasztal stb.). Az erdélyi magyar népi lakóház jellegzetes belső építménye és díszes központja a zöldmázas csempés kandalló. A korábbi fonott-tapasztott füstfogót a vidéki nemesség és értelmiségiek nyomán a XVIII. század folyamán váltották fel csempével. A díszes kályhacsempék úri reneszánsz eredetük ellenére a paraszt csempekészítők kezén a magyar népművészet sajátos alkotásai lettek. A lakásbelső képét egészítette még ki a vetett ágyra tornyozott egyszínű (fiataloknál piros, időseknél sötétkék vagy fekete) szőttes, keresztszemes vagy „írás után“ hímzett ágynemű (derékalj, lepedő, több rend párna), az ágy fölött lógó rúdravaló drapéria s az ablakok fölött egy-egy sor, fehér alapon barnával vagy kékkel írott és zölddel-sárgával festett, virágos kancsóval és tállal terhelt hosszú fogas.

Az erdélyi magyarság hagyományos népi táplálkozásának alapja az év minden szakában fogyasztott búzakenyér füstölt szalonnával és hagymával. Azonban naponta kijár a délebédre készített valamilyen „édes“ leves (lé, étel) is. A jellegzetes ünnepi eledelek közül a legfontosabb a disznóhúsos töltött vagy rakott káposzta, paprikás tokányféle, palacsinta, kürtőskalács. A rozslisztből készült mézespogácsát kézdivásárhelyiek és tordai mesterek szekérszámra szállították az erdélyi nagyvásárokra, hol alkalmi eledelnek és vásárfiaként vették. Jellemző az ételek erős ízesítése, fűszerezése (tárkony, bors, ecet stb.). A fő ital a bor; a legtöbb falusi, városi magyar lakosnak lehetőleg saját szőlője volt. A magas fekvésű Csík és Háromszék lakosai a bort a moldvai csángóktól szerezték be.

Egyes általánosan viselt hagyományos ruhadarabok, mint a férfiaknál a rövid derekú ing, vászon bőgatya, posztó harisnyanadrág, virághímes mejjrevaló, csizma, fekete, kerek szőrkalap és feltűrt karimájú prémsapka, a nőknél a mellévarrott ujjú, nyak körül ráncolt ing, vékony bőrcsizma, szoros fűzős mellény, gyűrű alakú gyöngyös párta, valamint a test tagolását hangsúlyozó szabás és felöltési mód az erdélyi magyarság népi öltözetének bizonyos egységet adnak. Ezen belül viszont a la-

kosság egykori társadalmi helyzetének (jobbágy, „bocskoros“ nemes, katona, mezővárosi) s a nemesi, polgári, illetve a román vagy szász viselet hatása mértékének megfelelően számos táji változat keletkezett.

Az egykori paraszti sors Kalotaszegen, Küküllővidékén és a csángóknál a magyar női öltözet több ősi elemét fenntartotta, a szabad szilágyságiaknál, a székelyeknél vagy a torockóiaknál pedig a régi magyar nemesi viselet helyi népi változataival találkozunk. Az egykor városi kiváltságú Szék vagy Kolozs lakóinak, Kolozsvár, Torda vagy Kézdivásárhely céhes földészeinek, akárcsak a legnyugatibb Szatmárvidék falvainak népviseletei egykori polgári öltözetek hatására alakultak. Ezenkívül azonban egyes népi eredetű viseletdarabok elterjedése és összehúzódása is kimutatható. Így például az egykor elterjedtebb ősi katrincát (lepelszoknya) már csak a gyimesi és moldvai csángók viselik, a régi erdélyi szűrt egyfelől a bihari galléros szűr, másfelől a székely szokmány szorította Enyed környékére, Szatmárban és a Szilágyságban pedig a XVII. század óta Bereg felől a guba viselete terjedt el.

A közösségi élet gazdasági alapjairól már szó volt a közbirtoklás és település kapcsán. A közösségi életet – bíróválasztást, közmunkákat (gyepük, árkok, utak, kutak, hidak javítása), falugyűlést, faluőrséget, közös csordák szervezését, törvényes életet, büntetéseket stb. – szabályozó százados jogszokásokat a további földesúri önkényeskedések megakadályozására, a XVII. századtól kezdve írásba foglalt megyei, széki és falu-„konstitúciók“ őrzik. Az egyházközség egykori tulajdonai – birtok, épületek, iskola, kölcsönmagtár stb. – fenntartása és használata módját és a lakosok erkölcsi életét a XVII–XIX. századi presbiteri gyűlések jegyzőkönyvbe vett határozatai tükrözik. Nagyobb községekben (pl. Szék, Bánffyhunyad) utcák szerint is külön rendtartások voltak. E határozatok és rendtartások egyben a falusi írásbeliség terjedését és közéleti jelentőségét is bizonyítják. A közösségi élet lényeges részét tették a különféle hagyományos társasmunka-formák, mint pl. az új házasoknak adott építőkaláka, az egyszerre beérő gabonatábla learatásához a két nembeli ifjúság által adott aratókaláka, a sok másféle (fahordó-, trágyahordó-, szántó-, fosztó- stb.) kaláka és segítség, valamint a rokonságok-szomszédságok kölcsönmunkája (főleg kapálásra).

A szoros közösségi élet tükrözői az év egyes szakaszaihoz, fordulóihoz, eredetileg bizonyos mezőgazdasági munkák kezdetét, illetve befejezését meghatározó jelesnapokhoz, valamint az életkor fontos állomásaihoz (az egyén, család és közösség kapcsolatainak változásához) fűződő különféle népszokások is. Az évkör szokásaiból megemlítendő a tavaszi marhakihajtás láncon és tűzön át, a vas és tűz tisztító erejének hite alapján, a fiúk húsvéti öntözése és a lányok piros- vagy hímestojás-ajándékozása (ősi termékenységvarázslási csökevények), a lányosházak előtti májusfa állítása, a nyári és őszi terménybegyűjtéssel kapcsolatos táncok, lakomák, áldomásozások (aratási, szüreti, Katalin-napi bál, búcsú vagy vásár), András-napi disznótorozás, s főleg a téli napfordulóval kapcsolatos szokások. Utóbbiak közül megemlítendő a legények karácsonyi kántálása, a katolikus csíkiak és csángók betlehemezése, különféle totemisztikus elemeket tartalmazó pantomimjátékok (turka vagy kecske), a regölés. Mezei munka híján a téli hónapok (egész húshagyókeddig) a falusi társadalmi élet – a közös fonó és tánc, a névnapozás és főleg a lakodalomtartás – hagyományos időszaka.

A népi közösségben élő ember életének fontos szakaszaihoz és eseményeihez – születéshez, gyermekkorhoz, ifjúkorhoz, házasságkötéshez, családi élethez, halálozáshoz – ugyancsak számos szokás fűződik. Az újszülött nyilvános névadással lett a közösség tagja; a kereszteletlen gyermeket mint „gazdátlant“ a gonosz szellemek kicserélhették („váltott gyermek“). A gyermegágyas anya mellett a komaasszonyok (keresztanyák) kötelessége a kisded pólyájának előállítása s a még fekvő asszonynak és családjának nyolc napon át tartása házhoz hordott élelemmel (komaszilke). A keresztapa ajándékozta fiatal jószág (borjú, malac) a gyermek számára gyarapszik, a keresztapának a felnőtt ifjú párválasztásában és lakodalmán is megszabott kötelessége van.

A gyermekjátékok részben a felnőttek munkájára és társadalmi életére előkészítő utánzó játékok: szerszámokat utánzó játékszerek (szekér, ostor, íj, kéregtrombita stb.), babák és párosítót, lakodalmat, temetést utánzó társasjátékok, hol a kötött mozgások, szövegek és dallamok a valamikori felnőttek hitvilágának, folklórjának a gyermekek körébe süllyedt értelmetlen csökevényei. Az ifjúkor szokásainak egy részét alkotják az ifjúság ismerkedési és párválasztó alkalmai (téli fonóbeli társasjátékok, nyári vasárnapi „jáccó“ a temetőkertben, török-

búzafosztó, az ifjúság aratókalákája a táncbeli muzsikusok fizetésére és a tánc). A közösségben kialakult szabályok határozták meg az udvarlást (pl. legényjáró napok) és a fiatalok egymás iránti vonzalmának nyilvános kifejezését is („ajándék"-guzsaly, -sulyok, illetve -bokréta, -zsebkendő). A leánykérés, háztűznézés, majd a lakodalom ősi kötött formák közti tárgyalás és nyilvános megállapodás. A szokásos párbeszédek még az egykori totemisztikus, törzsi-nemzetségi szervezetű vadásztársadalom idejére utalnak (a menyasszony „szarvasünő", akit „vadászok" keresnek; a másik nemzetségből való „leányrablás" stb.).

Az élet befejező momentuma, az elhalálozás ugyancsak a közösség jelenlétében (temetési menet) és az ősi szokások betartásával végbemenő aktus. Még a nemzetségi katonaszervezet és a kereszténység előtti őskultusz emléke a halotti tor, sokfelé a zászlós-kopjafás temetkezés, a sírok nemzetségek szerinti helye a régibb temetőkben, valamint – protestáns vidékeken – a halott nemét, életkorát s egyéb külső tulajdonságait is „ábrázoló" bálványszerű fejfa állításának szokása. Az élet nagy fordulóit kísérő szokásokban – amellett hogy ezek még a letelepedéskori társadalom és hitvilág számos töredékét is tartalmazzák – figyelemre méltók a különféle jelképes művészi megnyilatkozások is.

Az ősi hitvilág emlékét őrzik itt is a népmesék, a különféle babonás „történetek" és a népi gyógyítás pszichoterápiai kezelései: kuruzslás, ráolvasás. Népmeséink jellegzetes motívuma az „égig érő fa", amely eredetileg a sámánszertartásnál a sátor közepén felállított és a sátor tűznyílásán áthaladó fa, melynek ágcsonkjain hág föl a sámán az „égbe"; a „kacsalábon forgó kastély" a föld körül „elforduló" égboltot, a fekete és fehér táltosbika viaskodása pedig a gonosz és a jó (szellem) harcát jelképezi. Népmeséink „vasorrú bábá"-ja az őskultusszal kapcsolatos bálvány emléke, a „rostavetés" pedig a varázsjelekkel telerajzolt sámándob csökevénye. Az eredetileg kultikus-mágikus jelentést is hordozó népköltészet és népművészet gyakori, motívuma az életfa, szarvas, madár, Nap és Hold. Az erdélyi magyar népmondák (és balladák) „befalazott asszonya" számos egyéb motívummal együtt déli (román, délszláv) eredetű, a vihart idéző „garabonciás" alakja pedig az elmúlt századokban a távoli akadémiák felé gyalogosan igyekvő diákok és a céhes

vándorlegények külföldön járása nyomán formálódott a nép képzeletében.

A romániai magyar népköltészet műfaji osztályozásában első hely illeti meg a jellegzetes tündérmesét, jóval az állatmese és trufa előtt, valamint a jellegzetes verses elbeszélő műfajt, a balladát. A tündérmese az egykori sámánszertartás menetét követi, mondanivalóját tekintve viszont a jót diadalra juttató, igazságos és boldog világot fölvetítő sajátos népi utópia. Az erdélyi, különösen a székely és csángó népballadák számos tartalmi és formai elemet őriznek, amelyek az udvarházakat és sokadalmakat járó egykori vándorlantosok históriás énekeiből való származásukra utalnak. A népköltészet vonatkozásában is kimutatható mind a románság folklórjának termékenyítő hatása, mind a különféle távolabbi, balkáni és nyugati – népi és irodalmi – hatások.

A romániai magyar falvak kiváló őrzői a népzenei és népitánc-hagyományoknak. A gyermekek és leányok ősi eredetű körtáncai, valamint a munkamozdulatokból eredő székely csűrdöngölő, szatmári gyermek-kaláka, a pásztor- és katonatáncokat fenntartó legényesfélék vagy a szamosmenti páros csárdás csupán néhány példa a felső hatásokra alakult újabb típusú népi táncok előtti rétegből. A népzenekutatás itt az európai hatásoktól még alig érintett ötfokú (f1 g1 b1 c2 d2 f2) hangsorú és kvint-váltó szerkezetű (régibb A^5A^5AA, újabb AA^5A^5A vagy a még újabb AA^5BA) dallamoknak, valamint az ősi recitáló előadásmódnak (siratók) olyan eleven bőségére talál, mint a nyugatabbra lakó magyarság körében sehol. Számos jellegzetességet mutat a hangszeres zene, és sajátosak a népi hangszerek is (pl. citera, furulya és dudafélék), amelyek a hegedűscimbalmos cigánybandák falun való múlt századi elterjedése előtt a táncalkalmakon is kizárólagosak voltak. Az erdélyi magyar népdalra, népzenére a románságé mellett a XVI–XVIII. században erős hatással voltak a falun élő nemesség köréből a nép közé került reneszánsz eredetű szerelmes virágénekek.

A romániai magyarság néprajzának e vázlata – a dolog természeténél fogva – nem terjedhetett ki még a tematikus áttekintés számos területére sem, nemhogy az értelmezését vállalhatta volna, amely csak egy ezután megalkotandó szintézis feladata lehet. Azonban a mégoly rövid áttekintésünkben

is kitérhettünk a romániai magyarság anyagi, társadalmi és szellemi néprajzának több sajátos vezérmotívumára.

A romániai magyarság sajátos helyzete, a változatos domborzat miatti tagoltsága, egyes tájainak, falucsoportjának a környező román és szász etnikum általi izoláltsága révén a magyar népi életmód és műveltség számos régi elemét őrzi, illetve ezek számos helyi változatát alakította ki. E néprajzi tájak, különálló településcsoportok, elszigetelt falvak a művelődést kiegyenlítő hatásoknak inkább kitett nyugati vidékekkel szemben valóságos múzeumok. E felismerés nyomán – neves elődök csapásán haladva – napjainkban a szocialista Romániában a hivatásos magyar néprajzkutatók és a lelkes önkéntes gyűjtők minden eddiginél fokozottabb munkát fejtenek ki a további felderítés és számbavétel érdekében. A fenti vázlat is javarészt az utóbbi negyedszázad kutatómmunkájának eredménye, s a további feltárások teszik majd lehetővé az itteni keresővonalak kiegészítését és összefüggő képpé, néprajzi szintézissé tökéletesítését.

BIBLIOGRÁFIA

Romániai magyar néprajzi könyvészet, 1944–1976. Válogatás

Rövidítések: **A.** = Aluta, **AnMET.** = Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei, **EM.** = Erdélyi Múzeum, **Ethn.** = Ethnographia, **K.** = Korunk, **KLEKv.** = Kelemen Lajos Emlékkönyv, **M.** = Művelődés, **MiscEthn.** = Miscellanea Ethnographica, **ND.** = Népismereti Dolgozatok, **NÉ.** = Néprajzi Értesítő, **NK.** = Néprajzi Közlemények, **NyIrK**. = Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, **REF.** = Revista de etnografie şi folclor, **RM. =** Revista Muzeelor, **U**. = Utunk.

1. Tanulmánygyűjtemények, összefoglaló munkák: Banner Zoltán: *Csillagfaragók.* Bukarest, 1972; *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Kolozsvár, 1957; Faragó József–Jagamas János: *Moldvai csángó népdalok és népballadák.* Bukarest, 1954; Uők: *Romániai magyar népdalok.* Bukarest, 1974; Kós Károly: *Népélet és néphagyomány,* Bukarest, 1972; Uő. *Tájak, falvak, hagyományok.* Bukarest, 1976; Uő: *Egyetemes néprajzi jegyzetek.* I–XV. M. 1969–1976; Kós Károly–Szentimrei Judit–Nagy Jenő: *Kászoni székely népművészet.* Bukarest, 1972; Uők: *Szilágysági magyar népművészet.* Bukarest, 1974; *Miscellanea Ethnographica* (szerk. Gunda Béla). Kolozsvár, 1947. (Megjegyzés: A fenti munkákban foglalt tanulmányokat a következőkben csak kivételesen említjük).

2. Tudománytörténet, könyvészet: Antal Árpád–Faragó József-Szabó T. Attila: *Kriza János.* Bukarest, 1965; Csorba Csaba: *Kós Károly (dr. ifj.) munkássága.* Ethn. 1974, 200–4; Dankó Imre: *A hatvanéves Molnár István köszöntése.* Ethn. 1972. 544–50; Egyed Ákos: *Az erdélyi „faluirodalom" fejlődése a XIX. sz. második felében.* A. 1970. 217–33; *Szemlélet, módszer és eredmény Bátky Zsigmond, Györffy István és Viski Károly munkásságában.* Ethn. 1974. 111–194; Kós Károly: *Orbán Balázs, a néprajzkutató.* KLEkv. 435–51; Uő: *Herrmann Antal. Importanţa sa în mişcarea etnografică.* AnMET. 1957–8, 183–204; Uő: *Néprajztanításunk haladó hagyományai.* K. 1958. 1218–24; Uő: *Orbán Balázs Székelyföld Leírásának néprajzi tárgymutatója.* A. 1969. 339–51; Onişor, Teodor – Pascu, Viorica: *Din realizările ştiinţifice ale etnografilor clujeni în ultimul sfert de veac.* AnMET. 1968–70. 3–29; *Seprődi János válogatott tanulmányai és népzenei gyűjtése.* Bukarest, 1974; Szegő Júlia: *Bartók Béla, a népdalkutató.* Bukarest, 1955.

3. Kutatói szemlélet, módszer, technika. Faragó József: *A valóság változásának nyomában.* U. 1948. 1. sz.; Uő: *Népköltészetünk a XX. században.* U. 1949. 10. sz.; Uő: *Munkásfolklórunk gyűjtéséért.* U. 1958. 8. sz.; Uő: *Népköltészeti kapcsolataink kutatásáért.* K. 1959. 1031–9; Gunda Béla: *Munka és kultusz a magyar parasztságnál.* Társadalomtudomány 1946. 1–18; Kós Károly: *Városnéprajzi kutatások Kolozsváron.* Igazság, 1958. okt. 19.; Uő: *Népi kultúránk egyetemes vonásai.* K. 1968. 56–63; Uő: *A falu múzeuma.* M. 1968. 1. 22–5; Uő: *Hagyomány, fejlődés, sajátosság és egyetemesség a néprajzban.* K. 1969, 1599–1603; Uő: *Desenul în etnografie ca metodă de înregistrare şi de interpretare.* RM. 1972. 4309–15; Uő: *Hagyomány és anyagi élet.* K. 1974. 745–52; Uő: *Néprajzi értékeink és beépülésük szocialista kultúránkba.* I–II. M. 1976. 7. 3–4, 8. 3–5; Molnár István: *Útmutató néprajzi gyűjtéshez.* M. 1956. 12., 1957. 1–7; Uő: *Valorificarea datelor arhivistice locale în cercetarea agriculturii populare vechi.* Sesiunea de comunicări ale muzeelor, Bucureşti, 1967, 172–180; Nagy Olga: *Hősök, csalókák, ördögök.* Bukarest, 1975; Salamon Anikó: *A népi kultúra szerepe az értelmiségi tudat formálásában.* Látóhatár (szerk. Tóth Sándor). Kolozsvár, 1973, 148–54.

4. Gyűjtögetés, halászat, vadászat, méhészkedés. Gazda Klára: *Adatok a sepsiszentkirályi gyűjtögető gazdálkodáshoz.* A. 1970. 421–7; Kós Károly: *Méhészkedés a Mezőségen.* Ethn. 1949. 158–64; Uő: *Kászoni adatok a vadfogáshoz.* A. 1971. 323–46; Molnár István: *Adatok a Hargita nyugati részének gyűjtögető gazdálkodásához.* MiscEthn. 49–57; Uő: *Népi vadfogási módok az Ivó patak környékén.* A Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évk. (1956). 65–76; Szabó Attila–Péntek János: *Ezerjófű.* Bukarest, 1976; Számadó Ernő: *Régi érmelléki halászat.* ND. 1976. 85–91.

5. *Állattartás.* *Földes László:* Rideg lótartás a székelyeknél. *NK. 1958. 1–2. 31–9; Imreh István – Pataki József:* Adatok Udvarhelyszék állattartásához. A. *1970. 169–184; K. Kovács László:* A közös fejős-juhnyájak tejhasználati formái Erdélyben. *Népi Kultúra – Népi társalom 1968. 9–50; Kós Károly:* A kalotaszegi kosarazó juhászat *MiscEthn. 3–28; Uő:* Contribuţii la cercetarea etnografică a cresterii bivolilor.

AnMET. 1974–5. 12l–136; Márkos András: *Homoródalmási szállások.* Ethn. 1958. 437–47; Szebeni Géza: *A csíki juhászat.* Ethn. 1962. 54–89.

6. Földművelés. Kós Károly: *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum néprajzi tárának faekéi*. Kolozsvár, 1947; Uő: *Vechi forme de muncă agricolă în cîteva sate din jurul Clujului.* AnMET. 1965–7. 226–46; Molnár István: *A nyikómenti kézicsépelés*. Ethn. 1963. 474–92; Tarisznyás Márton: *A szárhegyi és vaslábi káposztatermesztés népi hagyományai*. Falvak Dolgozó Népe 1968. okt. 1.

7. Famunka. Ferenczi Géza: *Taplófeldolgozás Korondon.* Ethn. 1961. 100–111; Kós Károly: *Ősi jellegű népi famunkáinkról*. M. 1968. 11, 40–47; Uő: *A régi székely bútorfestésről*. K. 1968. 1166–73; Molnár István: *Szita- és rostakéregkészítés Kőrösön.* A 1969. 291–308; Tarisznyás Márton: *Régi fűrészmalmok Gyergyó vidékén.* Hargita Kalendárium 1971.

8. Textilmunka. Halay Hajnal: *A torockói csipke és alkalmazása*. M. 1971. 6. 52–6; Kós Károly: *Colecţia de furci de tors a Muzeului etnografic al Transilvaniei*. AnMET. 1968–70. 185–224; Mózes Tereza: *Împletitul – îndeletnicire casnică specializată în Valea Erului.* Muzeul Ţării Crişurilor. 1971. 51–80. Szentimrei Judit: *Népköztársaságunk magyar hímzőművészetéről.* M 1954. 3–4. 43–6; Uő: *Széki iratos és varottas munkák.* ND. 1976. 116–21; Uő: *Székely festékes*. Bukarest, 1958. (Megjegyzés: A különben értékes népi hímzésgyűjtemények és más díszítőmotívum-kiadványok itt nem szerepelnek.)

9. Agyagmunka. Balogh Ödön: *A marosvásárhelyi fazekasmesterség*. Ethn 1972. 313–29; Bunta Magda: *Az erdélyi habán kerámia*. Bukarest, 1973; Mózes Teréz: *A körösrévi és báródi fazekasságról*. ND. 97–102; Gazda Klára: *Figurális kályhacsempék a sepsiszentgyörgyi múzeum gyűjteményében*. A. 1969. 281–6; Herepei János: *Adatok az erdélyi fazekasság történetéhez.* Ethn. 1961. 262–5. 604–9; Kós Károly: *Cahlele din Ciuc*. Studii şi Cercetări de Istoria Artelor 1954. 1–2. 49–57; Uő: *Nagybánya vidéki népi fazekasság.* Falvak Dolgozó Népe 1970. 20. sz.; Seres András: *A barcaújfalusi fazekasság.* A. 1971. 379–404; Szabó T. Attila: *Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI–XIX. században.* EM. 1947. 158–83; Tófalvi Zoltán: *A korondi fazekasság.* K. 1972. 1699–1707; Zderciuc Silvia: *Centrul de ceramică Baia Mare*. Marmaţia 1971. 318–39.

10. Bányászat, kőfaragás, vasművesség. Kós Károly: *Ősi jellegű népi technikák. A kő gyűjtése, alakítása és csiszolása*. M. 1968. 3. 48–51; Uő: *Torockói vasművesség* = Népélet és néphagyomány 52–80; Molnár István: *A kő feldolgozása Kézdipolyánban*. A. 1971. 347–78; Pataki József: *A csíki vashámor a XVIII. század második felében*. Csíkszereda, 1971.

11. Közlekedés, árucsere. Czeglédy János: *Tutajozás a Maroson a múlt században.* Ethn. 1969. 212–34; Kós Károly: *Az árucsere néprajza* = Népélet és néphagyomány 9–51; Uő: *Cărăuşitul.* Ţara Bîrsei (red. N. Dunărea). Bucureşti 1972. 374–90; Uő: *Vásárok és vidékek* = Tájak, falvak, hagyományok. Bukarest 1976. 326–381; Kovách Géza: *Adatok a szilágysági népi űrmértékek kérdéséhez*. Ethn. 1949. 267–71; Tarisznyás Márton: *A gyergyói kereskedelem néprajzi vonatkozásaiból.* A. 1970. 407–13.

12. Település, építkezés, lakás, bútor. János Pál: *Csíki írott szuszékok.* Csíkszereda, 1971; Kónya Ádám: *Kis településlexikon,* I–XV. Megyei Tükör 1969. jan. – 1970. szept.; Kós Károly: *A Kisküküllőmenti magyar népi építkezés, XVIII–XIX. századi adatok.* Ethn. 1964. 299–308; Uő: *A vargyasi festett bútor.* Kolozsvár, 1971; Seres András: *Hétfalusi „csángó bútor“.* ND. 1976. 103–7; Vámszer Géza: *Kézdivásárhely különleges települési formája.* A. 1970. 387–408; Uő: *Csíkszereda településtörténete.* A. 1971. 303–22.

13. Táplálkozás. Erőss János: *A bélafalvi olajütő.* A. 1969. 287–90; Kós Károly: *Málélisztből készült eledelek a Mezőségen.* Falvak Népe 1948; Uő: *Erdélyi adatok a pogácsa készítéshez.* NK. 1959. 1–2. 3–14; Molnár István: *A székely lakodalom jelképes süteménye: a prémes.* NK. 1958. 4. 27–43; Tarisznyás Márton: *Unele aspecte din istoria morăritului în zona Gheorgheni.* RM. 1965. Număr special 479–83; Tuzson Sándor: *Olajüttetés Felső-Háromszéken.* MiscEthn. 74–80; Vita Zsigmond: *A mustárliszt és a magyar mustár készítése.* ND. 1976. 131–2.

14. Gyógyítás. Diószegi Vilmos: *Embergyógyítás a moldvai székelyeknél.* NK. 1960. 3–4. 35–124; Faragó József: *A hólyagos himlő népi gyógyítása Erdélyben a múlt században.* Ethn. 1947. 276; János Pál: *Középkori népi gyógymódok, receptek.* A. 1970. 429–34; Vita Zsigmond: *A csömör orvosi és népi gyógyítása a XVII–XIX. században.* Országos Orvostörténeti Közl. 1960. 34. 31–36.

15. Öltözet. Gazda Klára: *A felsőrákosi székely népviselet.* A. 1971. 427–60; Horváth Csaba: *Gyimesi csángós bundák.* Csíkszereda, 1972; János Pál: *Csíki szőttes rokolya.* A. 1970. 377–87; Kós Károly: *A kalotaszegi muszuj.* Műveltség és Hagyomány 1964. 153–180. Uő: *Ismeretlen magyar népviseletekről* = Népélet és néphagyomány 191–208; Nagy Jenő: *Kalotaszegi magyar népi öltözet.* Bukarest, 1958; Uő: *A torockói magyar népi öltözet.* Bukarest, 1957; Uő: *Adatok a székely posztó-harisnya fejlődéstörténetéhez.* KLEkv. 179–85; Uő: *A Fekete-Körös völgyének magyar népi öltözete.* M. 1970. 1. 25–30.

16. Közösség, közösségi élet. Faragó József: *Borosnyói jobbágyok és nemesek összetűzése egy kalákatáncon.* Társadalomtudomány 1946. 172–4; Imreh István: *Székely falutörvények.* Kolozsvár, 1947; Uő: *A rendtartó székely falu.* Bukarest, 1973; Kós Károly: *Nemzetiségi szervezet nyomai Rákosdon* = Népélet és néphagyomány 238–52; Uő: *„Plugul satului“ din colecţiile Muzeului etnografic al Transilvaniei.* AnMET. 1957–58. 183–204; Uő: *A közösségi élet paraszti hagyományai.* K. 1962. 368–72; Kresz Mária: *A fiatalság társas élete a Kalotaszegi Nyárszón.* NK. 1960. 1. 93–121; Szentgyörgyi Mária: *Kővár vidékének társadalma.* Bp., 1972.

17. Az évkör szokásai. Csete Balázs: *Karácsonyi és újévi népszokások a kalotaszegi Nyárszón.* NK. 1960, 1. 122–34; Faragó József: *Betlehemesek és kántálók Pusztakamaráson.* Kolozsvár, 1946; Uő: *Regölés Homoródmentén.* NyIrK. 1961. 51–6; Uő: *Aranycsitkóvivés Magyarbölkényben.* EM. 1945. 99; Kallós Zoltán: *Hujogatás Moldvában.* NK. 1958. 1–2. 40–45; Molnár István: *Tavaszi „csorgóújítás“ Gyulakután.* A Sepsiszentgyörgyi Múzeum Évkönyve, 1945. 77–82; Uő: *Zászlós hajnalozó-öntöző húsvéti játék Tordátfalván.* NK. 1962. 1. 3–17; Seres András: *Csernátoni lovasmaszkok.* Megyei Tükör 1971., ápr. 11; Vámszer Géza: *Farsangi szokások Csíkban.* M. 1958. 2.

18. Életkorhoz fűződő szokások. Duka János: *Gyimesi kontyoló*. NK 3–4. 295–9; Faragó József: *Legényavatás Magyarkiskapuson*. EM. 1947. 112–8; Kallós Zoltán: *Moldvai párosító dalok*. M. 1970; Kós Károly: *Népi gyermekjátékainkról*. Tanügyi Újság 1971. 4; Uő: *Életkorok népművészete a Szilágyságban*. Falvak Dolgozó Népe 1968. 48; Kresz Mária: *A kisbuba és anyja Nyárszón*. NK. 1960. 3–4. 220–258; Seres András: Hétfalusi lakodalom. M. 1971. 9. 40–5.

19. Néphit, mágia. Borsodi László: *Csíki kígyó-hiedelmek*. M. 1972. 10. 39–40; Faragó József: *Futásfalvi mese az erdők anyjáról*. NyIrK. 1968. 105–7; Kovács Ágnes: *Kalotaszegi adatok a lidércről, sárkányról*. Ethn. 1947. 111–4; K. Kovács László: *Tejvarázslás a Borsavölgyében*. Ethn. 1945. 52–9; Kós Károly: *Erdélyi adatok a megkötéses varázsláshoz*. NK. 1957. 1–3. 185–7.

20. Költészet. Albert Ernő–Faragó József: *Háromszéki népballadák*. Bukarest, 1973; Faragó József: *Talpraesett szegényemberek*. U. 1948. 22; Uő: *Székely történeti ének Ipszilánti felkeléséről*. Ethn. 1956. 274; Uő: *Kurcsi Minya havasi mesemondó*, Bukarest, 1969; Uő: *Az edénybe rejtett madár mesemotívumához*. Ethn. 1972. 272; Uő: *Kelementelki szolgadalok*. Igaz Szó 1959. 985–94; Uő: *Farkas István balladája*. NyIrK. 1958. 19–44; Uő: *Népballadáink itthon és Európában*. K. 1969. 11; Uő: *Gyönyörű Bán Kata. Régi magyar népballadák*. Kolozsvár, 1973; Kovács Ágnes: *A kalotaszegi Ketesd mesekincse*. EM. 1944. 386–423; Kós Károly: *Népmeséink világa*. U. 1948. 3; Nagy Olga: *Előbb a tánc, azután a lakoma. Mezőségi népmesék*. Bukarest, 1953; Olosz Katalin: *A kecskés ember*. Bukarest, 1972; Ráduly János: *A befalazás motívuma a kibédi népköltészetben*. M. 1973. 10. 44. (Megjegyzés: E jegyzékben nem szerepel több, egyébként értékes népmese- és népdalgyűjtemény.)

21. Tánc, zene. Almási István: *Tavaszi szél vizet áraszt*. 200 magyar népdal. Bukarest, 1972; Faragó József: *Magyarkiskapusi gyermekhangszerek*. EM. 1946. 59–63; Uő: *Táncok, táncosok*. U. 1948. 19; Uő: *A tánc a mezőségi Pusztakamaráson*. EM. 1946. 31–46; Faragó József: Elekes Dénes: *Táncoljunk, daloljunk*. Bukarest, 1949; Jagamas János: *Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien*. Studia memoriae Belae Bartók sacra. Bp., 1956. (Magyarul: *Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez*. Zenetudományi írások. Szerk. Szabó Csaba. Bukarest, 1977.); Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. (Bevezette Szabó T. Attila), Bukarest, 1970; Martin György: *Egy erdélyi férfitánc szerkezeti sajátosságairól*. M. 1969. 5; Olosz Katalin–Almási István: *Magyargyerőmonostori népköltészet*. Bukarest, 1969; Szenik Ilona–Almási István–Zsizsmann Ilona: *A lapádi erdő alatt*. (Népdalok.) Bukarest, 1957.